

Leenrechtstelsel na 25 jaar onder de loep

LEENRECHT

Inhoudsopgave

I	Managementsamenvatting	3
II	Aanleiding van deze marktverkenning	6
III	Een korte introductie	7
IV	Het bibliotheekveld anno 2015	10
V	De interviews: hoe ervaren gebruikers en belanghebbenden het systeem	13
VI	Belangrijkste bevindingen uit de marktverkenning	18
VII	Gevolgen voor het leenrechtstelsel	27
VIII	En nu	29
	Bijlage 1: Werkwijze en gesprekspartners	30
	Bijlage 2: Cijfers CBS en Stichting Leenrecht	31
	Bijlage 3: Even voorstellen, de schrijvers in kwestie	32

I Managementsamenvatting

Voor u ligt het eindverslag van de Marktverkenning Leenrecht. In de afgelopen anderhalf jaar is een veertigtal interviews afgenomen met auteurs, uitgevers en vertegenwoordigers van onder meer gemeenten, bibliotheken¹, nieuwe aanbieders, onderwijsinstellingen, landelijke overheidsorganisaties en belangenverenigingen. Uit de gesprekken, ondersteund door deskresearch, is een beeld ontstaan van een bibliotheeksector die zwaar onder druk staat. Er is vooral ingezoomd op ontwikkelingen in en rond de bibliotheken vanwege het feit dat zij de belangrijkste financiers zijn van het leenrechtstelsel in Nederland. Ontwikkelingen die we signaleren rond het dalend aantal uitleningen, nieuwe aanbieders en de uitleen van e-books hebben daar van alles mee van doen.

Dat de bibliotheeksector zich nauwelijks centraal laat sturen is niet zo verwonderlijk als je bedenkt dat meer dan 85% van de financiering voor rekening van de gemeenten komt. Om een beeld te krijgen van de performance van de sector zijn naast een groot aantal gesprekken, ook de beschikbare cijfer-rapportages grondig bestudeerd. Het komt niet als een verrassing dat dit geen coherent beeld oplevert. Zoals bekend rapporteert het CBS jaarlijks over de bibliotheekbranche. Voor deze rapportage is het afhankelijk van een niet-neutrale enquête met een slechte en onvolledige respons. Dit leidt er toe dat er nogal wat misverstanden bestaan over de sector, die ook van invloed zijn op het leenrecht. Het belangrijkste misverstand betreft naar ons idee de ontlening: ondersteund door sterk dalende uitleencijfers zoals gerapporteerd door het CBS werd aangenomen dat er minder tijd wordt besteed aan het lezen van boeken. Onze waarnemingen geven een ander beeld: het werkelijke aantal uitleningen ligt substantieel hoger dan het CBS rapporteert. Goed nieuws voor eenieder die belang hecht aan lezen.

Gemeenten oefenen grote druk uit op de openbare bibliotheken om efficiënter te werken en meer taken in het sociale domein op te pakken. Wat dat betreft staan we aan het begin van een ontwikkeling die de komende jaren nog enorme gevolgen gaat hebben voor het bibliotheeklandschap en het uitleen van boeken en materialen. Het is aan de andere kant ook duidelijk geworden dat de bibliotheek als instituut een belangrijke én blijvende rol speelt voor de Nederlandse burger. De bibliotheek zal dan ook zeker niet verdwijnen, wel zien we een veelheid aan nieuwe verschijningsvormen van de bibliotheek ontstaan. Leeszalen, commerciële aanbieders, wijkwinkels, de bibliotheek op school, minibibliotheken, boekspots, vrijwilligersbibliotheken en nog veel meer. Allemaal voorbodes van een nieuw tijdperk voor de sector, met grote kansen voor nieuwe spelers en andere werkwijzen. Het is ook een tijdperk met grote gevolgen én kansen voor het leenrechtstelsel.

¹ Waar in dit rapport wordt gesproken over 'bibliotheken' worden voor publiek toegankelijke bibliotheken bedoeld. Over het algemeen zijn dit de openbare bibliotheken, maar ook christelijke en particuliere bibliotheken vallen hieronder.

Stichting Leenrecht viert dit jaar haar 25-jarig bestaan. De leenrechtregeling dateert van 1995 en heeft er nu dus twintig jaar op zitten: op zichzelf al een bewijs van succesvol functioneren. Auteurs en uitgevers, de achterban van de Stichting Leenrecht, kijken over het algemeen met tevredenheid terug. De laatste jaren is echter een kentering ontstaan. In de eerste plaats bij de kinderboekenschrijvers die zich in de kwetsbaarste positie bevinden. Dit was een eerste signaal dat er sprake was van een uit balans raken van het stelsel. Want dát is de voornaamste conclusie uit deze marktverkenning: het leenrechtstelsel dreigt langzaam maar zeker op onderdelen uit balans te raken. Alle partijen opereren in de kern vanuit hetzelfde belang: zo veel mogelijk lezen. Er is echter een situatie ontstaan waarbij op dat vlak door de verschillende betrokkenen allerlei drempels worden ervaren. Met onder meer als gevolg dat een substantieel aantal uitleningen niet wordt geregistreerd, dat volwassen Nederlanders minder worden verleid tot lezen (boeken schuiven op een aantal plaatsen naar de tweede lijn) en dat collecties worden uitgedund en versmald. De focus op de uitlening, waar de huidige leenrechtregeling toe bijdraagt, heeft wellicht geleid tot onbedoelde effecten. Directeuren van openbare bibliotheken die wij spraken typeerden het leengeld als 'een straf op goed functioneren'. Het huidige betalen per uitlening 'werkt kruideniersgedrag in de hand', zoals enkele geïnterviewden stellen.

Nieuwe initiatieven laten zien dat het ook in deze tijd wel degelijk mogelijk is om het aantal uitleningen te laten stijgen. Initiatieven die werken vanuit het model één-keer-betalen, onbeperkt-lenen, laten in dit kader betere resultaten zien dan het model van betalen per uitlening. Ook zijn er succesvolle initiatieven waarbij registratie van de uitlening achterwege blijft en de klant niet wordt gerappelleerd om het uitgeleende materiaal terug te brengen. Deze partijen schrappen de relatief dure ICT-systemen, die nodig waren om alle transacties vast te leggen en te controleren. Gemeenten juichen dit toe: in tegenstelling tot wat soms wordt aangenomen zitten zij vaak niet te wachten op rapportages die primair gaan over aantallen uitleningen.

Daadwerkelijk gebruik als grondslag voor het leenrechtstelsel heeft vanuit een optiek van rechtvaardigheid veel voordelen. Wat echter ook zichtbaar wordt na onze marktverkenning is dat het draagvlak voor deze werkwijze afbrokkelt. Bovendien gaat het rechtvaardigheidsmotief alleen op als registratie en opgave van uitleningen correct verlopen. Wij hebben echter moeten vaststellen dat dit in de praktijk om diverse redenen van organisatorische en ICT-aard niet vanzelfsprekend is.

De huidige totale incasso van Stichting Leenrecht lijkt op het eerste gezicht nog substantieel, dankzij groei in de categorie dvd/video. Voor de geschriften, verantwoordelijk voor verreweg het grootste deel van de incasso, is de terugloop echter al jaren zeer fors. Afgezet tegen het totaalbudget van bibliotheken is de incasso teruggevallen tot 2% van hun exploitatie, waar het overeengekomen vertrekpunt voor de leenrechtregeling in 1995 lag op 5%.

Deze 5% besloot men te verdelen over het aantal uitleningen van toentertijd. Daarmee kwam men uit op een tarief per uitlening, het befaamde kwartje (in guldens). In die tijd werd overigens geen onderscheid gemaakt tussen een uitlening en een verlenging.

Van ernstige aard is de situatie rond de uitvoering van de regeling. De ontevredenheid bij rechthebbers is toegenomen. Met name kinderboekenschrijvers zien hun inkomsten fors teruglopen, soms met meer dan de helft. Voor een groot deel is deze ontevredenheid te verklaren vanwege het op grote schaal niet registreren of opgeven van uitleningen. De uitvoering van de regeling is echter op onder-

delen ook onduidelijk. Zo is bijvoorbeeld geen eensluidend antwoord te geven op de vraag wanneer een bibliotheek wel of niet leenrechtplichtig is voor uitleningen gerealiseerd op haar mininvesteringen op scholen (de Bibliotheek op School, dBoS). Bovendien is er onbekendheid bij bibliotheken welke verlenging wel of niet moet worden opgegeven. Er is mede hierdoor ongelijkheid ontstaan: de ene bibliotheek betaalt wel leenrecht voor haar mininvesting op scholen of (betaalde) verlengingen, de andere niet. Stichting Leenrecht wordt met regelmaat geconfronteerd met bibliotheken die willen terugkomen op eerder gedane opgaven.

Kijken we wat verder in de toekomst, dan wordt er veel verwacht van e-lending en van de gevolgen van wat we de *collaborative economy* noemen. Met zo'n 43.000 beschikbare titels (versus 6 miljoen boektitels) is het e-booksegment in Nederland nog relatief klein, maar het belang ervan zal naar verwachting toenemen. De nieuwste inzichten leren ons dat e-lending naast het fysieke circuit zal bestaan, met een andere positie en functie in de verschillende genres en boeksegmenten. Mogelijk van grotere invloed op termijn is de deeleconomie: moderne apps op smartphones maken het nu al mogelijk om op afstand bij elkaar in boekenkasten te kijken en boeken te delen. Men leent van elkaar in plaats van via een centrale plek. Deze ontwikkeling kan ook van invloed zijn op de bibliotheeksector en op het leenrecht.

Een leenrechtstelsel dat bijna twintig jaar naar behoren heeft gefunctioneerd is niet van de ene op de andere dag aangepast, en dat hoeft gelukkig ook niet. Wel moet een regeling als deze met haar tijd mee bewegen. Op onderdelen vraagt het leenrechtstelsel daarom om een nadere evaluatie, analyse en uitwerking. Dit is geen eenvoudige opgave omdat een aanpassing van het stelsel ook impact heeft op andere afspraken en regelingen in de branche.

Na twintig jaar leenrecht zijn we toe aan een op onderdelen meer eigentijdse en toekomstbestendige regeling.

II Aanleiding marktverkenning

Een flinke daling in het aantal uitleningen via de bibliotheek, een verschuiving van uitleen naar schoolbibliotheken, die onder de onderwijsvrijstelling² vallen, nieuwe partijen – commercieel en niet commercieel – die ook boeken uitlenen of ruilen, maar deze niet registreren, de positie van e-books die nog onduidelijk is. Voldoende aanleiding voor Stichting Leenrecht om in het jubileumjaar 2015, waarin de stichting 25 jaar bestaat, de balans op te maken om te bezien hoe het leenrechtstelsel ervoor staat.

Stichting Leenrecht ontleent haar bestaansrecht aan de wettelijke taak van het innen en verdelen van een billijke vergoeding voor rechthebbenden voor het uitlenen van hun boeken, cd's, dvd's, kunstwerken en ander gedachtengoed via publiek toegankelijke bibliotheken, spelotheken en kunstuitleen.

Voor veel schrijvers vormt het leenrecht een substantieel deel van hun inkomen. De ongeruste geluiden uit die groep vormden een rechtstreekse aanleiding om de ontwikkelingen van dichtbij te onderzoeken. Kan Stichting Leenrecht nog instaan voor de cijfers, en wat is er nodig voor een toekomstbestendig stelsel dat auteurs en andere rechthebbenden voldoende zekerheid biedt op een stabiele inkomstenbron?

In 2014 en 2015 voerden vertegenwoordigers van Stichting Leenrecht verkennende gesprekken met zo'n 40 stakeholders uit de kring van auteurs, uitgevers, gemeenten, bibliotheken, nieuwe aanbieders, onderwijsinstellingen, landelijke overheidsorganisaties en belangenverenigingen (zie bijlage 1 gesprekspartners). De uitkomsten zijn verschillende keren in het bestuur van Stichting Leenrecht besproken en de opdracht tot verkenning is een aantal malen verlengd.

Met deze eindpublicatie beoogt Stichting Leenrecht de oorzaken van het dalende incassoniveau en relevante trends en ontwikkelingen in het speelveld in kaart te brengen. De bevindingen worden met alle betrokken partijen en bestuurders gedeeld. Zo willen wij een gelijk kennisniveau de basis vormt voor mogelijke vervolgstappen.

² Auteurswet, artikel 15c lid 2

III Een korte introductie

Het huidige leenrechtstelsel is in 1995 geïntroduceerd als uitzondering op het auteursrecht:

Het leenrecht is een aanspraak van de rechthebbende op een financiële vergoeding voor het uitlenen van exemplaren van werken door voor het publiek toegankelijke instellingen zonder winstoogmerk (openbare bibliotheken). Auteursrechtelijk beschermd werk komt beschikbaar voor uitleen zonder toestemming van de rechthebbende tegen een vergoeding.

Wetenschappelijke en onderwijsbibliotheken, blindenbibliotheken en de Koninklijke Bibliotheek zijn vrijgesteld van de vergoedingsplicht.

Als uitzondering op het auteursrecht moet de leenrechtregeling voldoen aan de drie-stappen-toets:

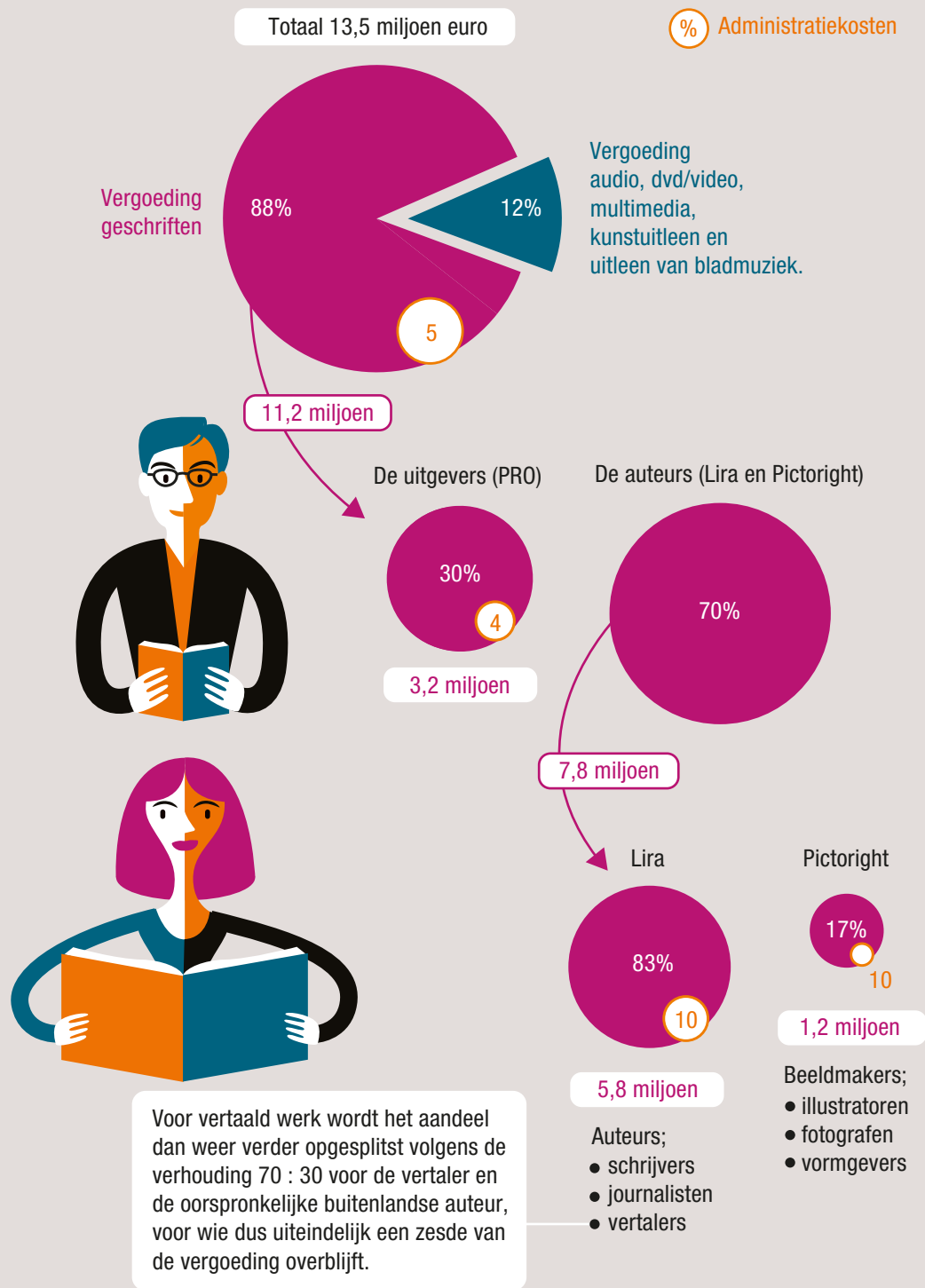
- 1 de beperking mag alleen gelden voor bepaalde bijzondere gevallen
- 2 er mag geen afbreuk worden gedaan aan de normale exploitatie van werken of ander materiaal
- 3 de wettige belangen van de rechthebbende mogen niet onredelijk worden geschaad

De tweede stap is van belang in de discussie over e-books en leenrecht. Maar met name stap 3 is belangrijk in het kader van deze marktverkenning. Is de uitwerking van de regeling sinds de introductie in 1995 nog steeds zodanig dat de wettige belangen van de schrijvers en overige rechthebbenden niet worden geschaad?

De toenmalige ministers van Justitie en OCW hebben de Stichting Leenrecht aangewezen als de rechtspersoon die met uitsluiting van anderen belast is met de inning en verdeling van de leenrechtvergoeding³. De geïncasseerde gelden worden jaarlijks uitgekeerd aan zogenoemde verdeelorganisaties die de diverse groepen rechthebbenden (schrijvers en vertalers, illustratoren, fotografen, uitgevers, componisten, musici, acteurs, producenten, regisseurs en anderen) vertegenwoordigen.

³ Auteurswet, artikel 15f, lid 1

Verdeling van de leenrechtmiddelen die Stichting Leenrecht in 2014 ontving

De leentarieven worden vastgesteld door de Stichting Onderhandelingen Leenvergoedingen (StOL). In de StOL hebben zowel de betalingsplichtigen als de rechthebbenden zitting. Elk jaar worden de tarieven in principe voor inflatie geïndexeerd.

Vastgestelde tarieven 2015 per uitlening, in euro's

Geschriften	0,1316
Luisterboeken	0,1700
Audio	0,3254
Video/DVD	0,3254
Multimedia	0,5582
Complete Muziekwerken	5,0977
Kunstwerken	1,7500

Voor het berekenen van de incasso en verdeling van 2015, gebruikt Stichting Leenrecht het aantal uitleningen dat bibliotheken hebben gerapporteerd over 2014.

Het aantal opgegeven uitleningen van boeken, de grondslag waarop Stichting Leenrecht leenrechtvergoedingen int, laat al langere tijd een terugval van ongeveer 3% per jaar zien. In 2013 en 2014 was zelfs sprake van een daling van 8%. Voor 2015 wordt een daling in dezelfde orde van grootte verwacht op basis van de eerste gebruikscijfers die aan Stichting Leenrecht zijn gerapporteerd.

Om een idee te geven:

de incasso van 2014 bedroeg € 13,5 mln. Delen we dit bedrag door het totaal aantal bibliotheekleden in 2014 (3,8 mln) dan wordt in Nederland op jaarbasis ongeveer € 3,55 per bibliotheeklid aan leengeld afgedragen.

IV Het bibliotheekveld anno 2015

Om iets van de complexiteit van de bibliotheeksector te kunnen duiden eerst even een schets hoe de verantwoordelijkheden liggen:

- Drie verantwoordelijke overheidslagen,
 - het ministerie van OCW is verantwoordelijk voor KB (stelseltaken) en partijen als Stichting Lezen;
 - de provincies zijn verantwoordelijk voor de negen Provinciale Service Organisaties (tegenwoordig: POI's).
 - de gemeenten zijn verantwoordelijk voor de lokale openbare bibliotheekorganisaties;
- Openbare bibliotheken opereren als zelfstandige stichting (soms in groter verband, met vestigingen in meerdere gemeenten), ofwel als bestuursdienst (onderdeel van de gemeente) ofwel als onderdeel van een PSO;
- Er zijn grote verschillen tussen PSO's, en de grote steden regelen zelf hun ondersteuning in plaats van dit uit te besteden bij de PSO's;
- In de praktijk bepalen 157 bibliotheken in goed overleg met hun bijna 400 onderliggende gemeenten welke koers gekozen wordt. Een ieder vanuit zijn eigen problematiek, wensen en onderlinge verschillen (vooral tussen steden en platteland);
- Openbare bibliotheken bevinden zich in een transitiefase, waarin zij gedwongen worden te veranderen; binnen de sector verschillen de meningen over de te kiezen strategie;
- In de afgelopen jaren heeft de sector al veel veranderingen doorgevoerd.

Bibliotheken hebben dus allemaal hun eigen specifieke vraagstukken, een eigen verstandhouding met hun subsidiegever (zo'n 80-85% van de totale exploitatie komt voor rekening van de gemeente) en met het publiek dat ze bedienen. En dat resulteert erin dat de ene bibliotheek de ruimte krijgt om vernieuwingen door te voeren en de ander zich genoodzaakt ziet vestigingen te sluiten als gevolg van bezuinigingen.

Per 1 januari 2015 is de nieuwe bibliotheekwet Wsob (Wet stelsel openbare bibliotheekvoorzieningen) van kracht, waardoor meer speelruimte is ontstaan voor lokale overheden. Een eventuele keuze voor een commerciële aanbieder of afspraken maken met een naburige gemeente voor gezamenlijk gebruik van één openbare bibliotheek in plaats van twee, het past binnen deze nieuwe bibliotheekwet. Een ander verschil met de oude bibliotheekwet Wsc (Wet specifiek cultuurbeleid) is dat de omschrijving in artikel 11 over het administreren van het uitlenen van bibliotheekmaterialen is verdwenen en ver-

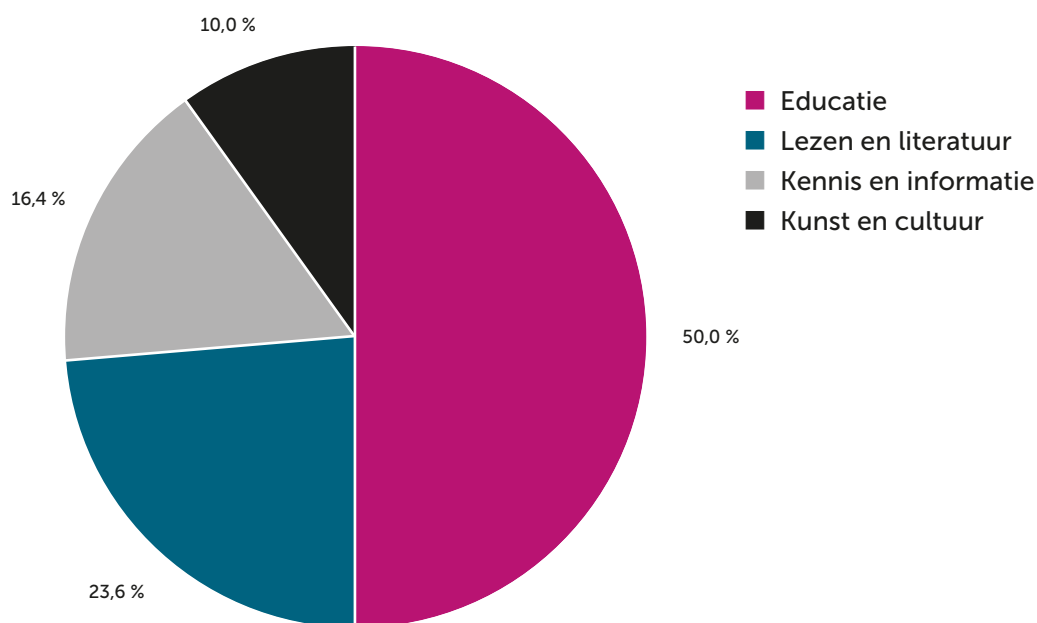
vangen door het verstrekken van gegevens over de collectie en de beschikbaarheid daarvan. Dat is echt iets anders, zeker in het licht van de mogelijke implicaties op het leenrechtstelsel, dat is gebouwd op het administreren (of registreren) van de uitlening.

Van belang voor het leenrecht is verder de precieze situatie op scholen waar openbare bibliotheken hun mininvesteringen hebben ingericht. En verder zijn we op onderzoek gegaan naar het leengedrag in Nederland. Hiertoe zijn cijfers en informatie verkregen via het CBS vergeleken met diverse andere onderzoeken (waaronder GfK Intomart) en informatie verkregen uit deskresearch.

Je kunt stellen dat bibliotheken sinds 2010 te maken hebben met kleine of grotere bezuinigingen. Allemaal kregen ze te maken met de gevolgen van de uitname uit het Gemeentefonds vanwege de gezamenlijke inkoop van e-books door de KB voor de Nationale Digitale Bibliotheek en met het advies van de Vereniging van Nederlandse Gemeenten (VNG) om zich voor te bereiden op digitaal lezen in plaats van het conventionele lenen. Bibliotheken zijn al jaren bezig om hun netwerk te vergroten en zo hun plek in de samenleving (opnieuw) te verankeren. Bibliotheken zoeken hiervoor nadrukkelijk de samenwerking met het onderwijs, de laatste jaren gebeurt dat steeds meer onder het label de Bibliotheek op School (dBoS) maar ook in de richting van zorg of UWV.

In een persbericht van november 2015 wees het CBS erop dat de helft van alle activiteiten die openbare bibliotheken in 2014 organiseerden waren gericht op educatie⁴:

Bibliotheken beperken zich niet alleen meer tot de uitleenfunctie. De 157 Nederlandse bibliotheekorganisaties organiseerden vorig jaar ruim 72 duizend activiteiten die gericht waren op educatie, literatuur, kennis en kunst. Deze activiteiten behoren tot de bredere functie van bibliotheken in de samenleving. Deze functie is vastgelegd in de nieuwe Bibliotheekwet die per 1 januari 2015 is ingegaan.

Bron: CBS / Vereniging van Openbare Bibliotheken

4 CBS Persbericht 20 november 2015: Helft activiteiten bibliotheek gericht op educatie

Welke trends en ontwikkelingen zijn van invloed op het systeem?

Aan de gebruikerskant zijn duidelijke trends zichtbaar. Vooral voor jonge mensen geldt dat gebruiken belangrijker is dan hebben, alles draait om delen. Privacy speelt veel minder een rol. Tegelijkertijd zien we een overheid die zich terugtrekt, nadruk legt op zelfredzaamheid en de participatiemaatschappij propageert.

Het aanbieden van e-books is niet aan grenzen gebonden. De Europese Commissie heeft dit onderkend en gesteld dat dit een van de prioriteiten op haar digitale agenda is. Partijen kijken nu nadrukkelijk wat het beleid uit Brussel wordt.

Ook de bibliotheek verandert: door beschikbare financiën, door digitalisering, robotisering: door de nieuwe taken van gemeenten op sociaal gebied. En natuurlijk door de nieuwe Bibliotheekwet, die naast het laten lezen, leren en informeren, benoemt dat de bibliotheek de plek is waar het publiek toegang heeft tot kennis en informatie, waar ruimte is voor ontmoeting en debat en waar het publiek kennis kan maken met kunst en cultuur. Alles draait om kennis. Kennis om je blijven te kunnen ontwikkelen tot een volwaardig mens die deel kan nemen aan het maatschappelijk verkeer. Bibliotheken spelen in dit proces van vorming een belangrijke rol en willen dat blijven doen.

De ontwikkelingen die we hieronder noemen zijn niet nieuw, we zetten ze slechts op een rij omdat ze van invloed zijn op het aantal uitleningen en op de registratie of juist niet-registratie. En daarmee hebben zij dus effect op de hoogte van de inkomsten uit het leenrecht.

Privatisering/ Overname bibliotheekactiviteiten door nieuwe aanbieders	Commerciële aanbieder Karmac neemt in 2014 bibliotheekactiviteiten van gemeenten Waterland en Buren over
Participatiemaatschappij	Sociale ruilbibliotheek Vrijwilligers-/burgerbibliotheek Buurtwerkplek met ZZP-bibliotheek Minibieb (soort vogelhuisje met boeken erin bij bijvoorbeeld je eigen woning) Leeszaal met ruilwinkel
Kijken naar Europa	Casus uitlenen e-books onder leenrecht doorverwezen naar Europees Hof Aanpassen (leenrecht)wetgeving kan alleen Europees volgens algemene opinie
Terugtrekkende overheid	Sterke vermindering subsidies voor uitleenfunctie (in sommige gevallen halvering) Stimulatie cultureel ondernemerschap Geen plicht meer om openbare bibliotheek te hebben in iedere gemeente

De vraag is welke consequenties deze trends gaan hebben voor het leenrecht.

V De interviews: hoe ervaren gebruikers en belanghebbenden het systeem

Belangrijkste algemene bevindingen

Het leenrecht heeft jarenlang goed gefunctioneerd. Iedereen was eraan gewend, wist waar men op kon rekenen. Afgezien van de discussie rondom verlengingen (in 2012 besliste de Hoge Raad dat er geen grond was om een aparte vergoeding in rekening te brengen voor een onbetaalde verlenging) waren er geen grote controverses. Misschien dat daarom weinig mensen op de hoogte zijn van de basis en de uitgangspunten van het leenrecht: wie betaalt er / waarvoor betaal je / wie krijgt vergoeding / wat betekent dat voor rechthebbenden?

Het leenrecht is een gegeven, niet iets waar je dagelijks bij stilstaat.

De eerste interviews zijn afgenomen bij de belangrijkste groepen stakeholders: de bibliotheken, de schrijvers, de uitgevers en de groep die in dit rapport 'opinieleiders' (innovatieleiders) worden genoemd: mensen die in staat zijn het leenrecht in een bredere context te plaatsen. Naar aanleiding van de gesprekken met deze groepen zijn vervolgens gericht interviews afgenomen met personen die op bepaalde cruciale terreinen opheldering konden verschaffen.

Bibliotheken

Bibliotheekdirecteuren bleken over het algemeen enthousiast om het gesprek aan te gaan. Bij bibliotheken is een duidelijke focus zichtbaar op digitaal lezen. Vandaar ook de wens e-books gelijk te schakelen aan fysieke boeken: dat geeft zoveel meer mogelijkheden bij het samenstellen van de collectie. Wat bibliotheken op dit gebied vooral bezighoudt is de vraag: kunnen wij wel bieden wat onze leden verlangen?

Sommige bibliotheken leggen de nadruk op de aanschaf van vooral populaire titels, anderen houden vast aan een zo breed mogelijk aanbod. Zo is er in Eindhoven voor gekozen om naar één centrale vestiging terug te gaan met een collectie van 60.000 titels, terwijl tien kilometer verderop in de Kempen een collectie van 500.000 werken zes plattelandskernen bedient. Dit heeft uiteraard gevolgen voor het uitleenbeleid en de vergoedingen die daar tegenover staan.

Een ander besprekspunt vormde de ontwikkeling rond de Bibliotheek op School (dBoS). Men onderkent dat er sprake is van een verschuiving van activiteiten en uitleningen van jeugdtitels van biblio-

theken naar scholen. Minder scherp lijkt het besef wat de effecten zijn voor het leenrecht als gevolg van het feit dat scholen onder de vrijstelling vallen en de uitleningen dus niet worden geregistreerd.

Een aantal bibliotheken praat over het leenrecht alsof het gaat om een soort belasting, een heffing die hun van bovenaf wordt opgelegd. Verschillende directeuren zien het leenrecht als een soort straf op succes: doe je het goed, dan heb je veel uitleningen en betaal je extra.

Ze vinden het heel belangrijk dat schrijvers in hun onderhoud kunnen voorzien, maar leggen meestal niet het verband met leenrecht. Toch is men over het algemeen niet negatief over het leenrecht: het hoort er gewoon bij.

Bibliotheken vormen een onlosmakelijk onderdeel van de Nederlandse boekcultuur, zo goed als de leenrechtvergoedingen voor veel schrijvers en uitgevers een belangrijke pijler vormen in hun verdienmodel. We komen later in dit rapport terug op de rol van schoolbibliotheken en de situatie rond het uitlenen van e-books.

Auteurs

In oktober 2013 ontstond onder jeugdboekenschrijvers tumult naar aanleiding van een blog van kinderboekenschrijver Ted van Lieshout. Hij vroeg aandacht voor het fenomeen de Bibliotheek op School en wat dit deed met de leenrechtvergoeding. Hij legde een direct verband tussen de al jaren dalende leenrechtinkomsten voor schrijvers en het feit dat scholen geen leenrecht hoeven af te dragen.

“Het is de taak van de wetgever om in te grijpen. Nu graag!”

Ted van Lieshout,
kinderboekenschrijver

Meer schrijvers blogden of schreven artikelen om hun nood te uiten. De omstandigheden waren zo verslechterd de afgelopen jaren dat ze erover dachten het bijltje erbij neer te gooien. Er waren ook auteurs die reageerden dat men niet zo moest zeuren, dat het schrijversbestaan altijd al kommer en kwel was en dat je vooral zelf de schouders eronder moest zetten. In een hoekje gaan zitten klagen helpt niet. Ook Stichting Lira meldde de afgelopen jaren een toename van schrijvers met vragen over de dalende vergoedingen.

In het kader van de marktverkenning zijn de auteurs geïnterviewd die waren aangedragen door de werkgroep kinderboekenschrijvers van de Vereniging van Letterkundigen. Uit de gesprekken bleek hoe reëel de problemen waren waar deze mensen in terechtkwamen.

Bij een behoorlijk aantal kinderboekenschrijvers bestaan de inkomsten uit leenrecht uit 20 tot wel 50% van het inkomen. De dalende inkomsten zijn geen kwestie van afgenomen productie, men schrijft jaarlijks ongeveer evenveel boeken, maar merkt dat deze jaar na jaar minder opleveren. Mogelijkheden om dit te compenseren zijn er nauwelijks; je kunt niet opeens twee keer zo veel boeken schrijven. Tenminste, wanneer je een bepaalde maatstaf voor kwaliteit aanhoudt.

De werkzaamheden verschuiven van literair in de richting van broodschrijven. Er wordt veel geschreven voor onderwijsmethodes, AVI en dergelijke – daar is wel geld voor beschikbaar.

Vroeger was er ook een levendig lezingencircuit, van de Stichting Schrijvers School Samenleving. Ook die inkomsten lijken langzaam maar zeker weg te vallen.

De schrijvers in het onderzoek hebben geen uitgesproken mening over het leenrechtstelsel. Men krijgt jaarlijks geld en is daar heel blij mee. Ook begrijpt iedereen dat er minder geld in het laatje komt als er minder wordt gelezen of minder wordt uitgeleend. Men stelt echter grote vraagtekens bij de huidige ontwikkelingen: de buurtbibliotheek wordt wegbezuinigd en de vrijwilligers van het buurthuis nemen het over, maar wie denkt er dan aan het leenrecht? Of de collectie verhuist naar de basisschool, en hetzelfde boek wordt nog steeds gelezen door hetzelfde kind, maar opeens is er geen leenrechtvergoeding verschuldigd? Dit wordt ervaren als een groot onrecht.

Uitgevers

Bij de uitgevers richtten de gesprekken zich op de segmenten die het meest profiteren van het leenrecht: kinderboeken en het romantische genre (streekromans). Een derde categorie die veel wordt uitgeleend is de thriller. Deze wordt echter ook veel verkocht, terwijl naar verhouding het kinderboek en de streekroman meer afhankelijk zijn van leenrechtinkomsten.

Kinderboekenuitgevers merken al jaren dat de leenrechtvergoedingen teruglopen. De specifieke samenhang met de opkomst van de schoolbibliotheken blijkt echter minder bekend. De uitgevers kijken vooral goed naar de verschillende manieren om scholen te beleveren. Zij hebben contact met alle spelers in het veld, zoals leverancier NBD/Biblion en de Stichting Lezen, samen met de KB verantwoordelijk voor het programma Kunst van Lezen met het project Bibliotheek op School. Ze werken in die zin actief mee aan dBoS; het is een interessante nieuwe afzetmarkt. Uitgevers merken goed aan hun schrijvers dat ze het moeilijk krijgen door de terugvallende inkomsten uit leenrecht.

Ze signaleren dat er een trend gaande is van versmalling: van veel uitgaven worden minder exemplaren gedrukt dan voorheen. Daar staat tegenover dat de oplage van bestsellers juist groeit: meer dan vroeger is er sprake van het bouwen van merken rondom bepaalde schrijvers. Vooral bij de kinderboeken is dit goed zichtbaar met boekverfilmingen, televisieoptredens, enz.

De geïnterviewde uitgevers zijn overigens niet somber gestemd over de toekomst. Het boekenvak verandert, dat stelt ze voor nieuwe uitdagingen, maar ontwikkelingen met ups en downs zijn er altijd geweest in deze bedrijfstak. Er is momenteel sprake van verschraving. Maar de uitgevers geloven niet in ontlezing. En de ontwikkelingen rond e-books zijn voor deze genres (vooralsnog) nauwelijks relevant. Bij streekromans neemt het digitaal lezen toe, maar ook nog steeds veel van papier.

Bij kinderboeken zie je wisselende tendensen: verschillende projecten en experimenten met digitaal lezen voor kinderen zijn weer stopgezet, omdat bleek dat het niet tot dezelfde beleving leidde als 'gewoon' lezen. Sommige uitgevers zijn ervan overtuigd dat kinderen een tablet vooral associëren met spelen of surfen op het internet, niet met het geconcentreerd tot je nemen van een tekst. Aan de andere kant zijn er ook veel goede ervaringen met het lezen van jeugdtitels via de VakantieBieb-app van de KB.

Er is nog voldoende vertrouwen in het systeem, de uitgevers zijn blij met bibliotheken en met het leenrecht. Het is wel tijd voor een review: klopt het allemaal nog wel, want de inkomsten lopen nu wel hard terug.

Lokale overheid

Voor de betrokken ambtenaren en wethouders is het niet meer dan logisch om te snijden in de uitgaven aan de Openbare Bibliotheek. Onder andere door afboekingen op grondexploitaties, landelijke bezuinigingsrondes en nieuwe taken en verantwoordelijkheden zoals de Wet WMO zijn de middelen nou eenmaal beperkt. “Waarom dan nog boekjes voor de middenklasse subsidiëren?” zoals een ambtenaar het formuleerde. In veel gemeenten ligt de focus op kwetsbare groepen zoals jeugd en kansarmen, en de vraag is of die überhaupt wel in de openbare bibliotheek komen. Het thema Jeugd is belangrijk dus het landelijk programma van de Bibliotheek op School past daar naadloos in, daar worden graag incidentele potjes voor aangesproken. En men ziet dat nog wel eens als een veranderproject, passend bij het verder versoberen van de openbare bibliotheek. Want de bibliotheek is wel “één van de meest subsidie-afhankelijke instellingen”.

Daar komt bij dat men de medewerkers van de bibliotheek vaak een gebrek aan initiatief en ondernemerschap verwijt. Er komen geen duidelijke antwoorden op de vraag wat de bibliotheek nu echt toevoegt aan belangrijke doelstellingen van de gemeente, zo is althans de beleving.

Het samenvoegen van functies waardoor cultuurclusters ontstaan, past vaak in het beleid, ook om de aantrekkelijkheid van de binnenstad te verhogen. Maar onder andere vanwege dit ervaren gebrek aan initiatief en ondernemerschap speelt de openbare bibliotheek daar nog wel eens een onderschikte rol in: “De functies educatie, cultuur en ontmoeting zijn ook via andere instellingen voldoende gecovered, en overlap dient te worden voorkomen in verband met de beperktheid aan middelen”.

Zo kan het bijvoorbeeld gebeuren dat ondernemende particulieren met succes aanspraak kunnen maken op subsidie voor hun ruil- of leenbibliotheek, ook als deze zich in een straal van een paar honderd meter van een wijkvestiging van de openbare bibliotheek bevindt. Minister Bussemaker verwoordde een en ander op het VNG-congres als volgt; “.....daarom is heel bewust de verantwoordelijkheid bij gemeenten neergelegd....want het gaat om het kunnen inspelen op de lokale behoefte.....”.

Aan de andere kant realiseren wethouders en ambtenaren zich dat de bibliotheek een grote populariteit geniet onder de bevolking, of ze er nu wel gebruik van maken of niet. Daarom is men toch vaak huiverig om met een andere partij dan de Openbare Bibliotheek in zee te gaan, met als gevolg dat de directeuren van de openbare bibliotheken meerdere kansen krijgen om het in de ogen van de lokale overheden goed te doen.

Opinie- en innovatieleiders

Voor de opinieleiders van dit moment draait de toekomst van het leenrecht vooral om de e-lending en wat daarvoor geregeld kan worden. Op zijn minst zal er duidelijkheid over moeten komen. Men ziet het als goed nieuws voor de uitvoerende taken van Stichting Leenrecht, als de VOB succesvol zou zijn met haar proefprocedure bij het Europese Hof. Dit zou een oplossing kunnen zijn voor de dalende inkomsten binnen de stichting. Tegelijkertijd zou het buiten het leenrecht om tot dalende inkomsten kunnen leiden bij uitgevers en auteurs, terwijl zij evengoed belanghebbende zijn binnen het leenrechtstelsel en de stichting. De impact van de uitkomst van de proefprocedure is daarom op voorhand ongewis.

Een logische verklaring voor de dalende uitleencijfers van het CBS vindt men in de gemeentelijke bezuinigingen en het aantal vestigingen dat wordt gesloten. Tegelijkertijd zijn ze het erover eens dat de CBS-statistieken een vertekend beeld geven. Ze houden het goed voor mogelijk dat er ook op het gebied van uitleningen zaken niet goed doorkomen, bijvoorbeeld bij interbibliothecair leenverkeer

(IBL). IBL is een (inmiddels wettelijke) taak van de PSO's; hun activiteiten komen echter nog niet tot uiting in de CBS-statistiek.

Om beter inzicht te krijgen werkt de branche aan vergaande concentratie van gegevens. De opinieleiders zijn hier uiteraard blij mee, maar hebben geen hooggespannen verwachtingen van projecten als de Nationale Bibliotheek Catalogus (NBC+) of het Datawarehouse (DWH). Het is allemaal een kwestie van prioriteiten. Op zichzelf heeft de branche wel aangetoond tot goed constructief overleg bereid en in staat te zijn.

Verder verwachten ze voor het leenrecht belangrijke verschuivingen. De veranderende rol van gemeenten, met name in het sociaal domein, zal terug te zien zijn in de doelstellingen en activiteiten van bibliotheken. Zij zullen zich meer en meer gaan richten op (sociale) ondersteuning van kwetsbare groepen als ouderen, allochtonen en vluchtelingen. Meer invloed vanuit gemeenten en de VNG is verklaarbaar: wie betaalt, bepaalt.

Het advies van de VNG aan haar leden om een substitutiebeleid te gaan voeren investeren in digitaal lezen in plaats van de fysieke bibliotheek lijkt vooral financieel gedreven. Het doet in ieder geval geen recht aan de uitkomsten van onderzoeken die uitwijzen dat digitaal en analoog naast elkaar blijven bestaan.

"Je bibliotheek opheffen omdat er e-books zijn, dat is alsof je alle benzinestations weghaalt omdat er elektrische auto's rondrijden"

Interview maart 2015

Ook vanuit de bibliotheken zijn er ontwikkelingen die hun tol gaan eisen voor wat betreft leenrecht. Er wordt gewezen op de Bredebieb-beweging, een aantal innovatieve bibliotheken die steeds meer afstand nemen van de kerntaak uitlenen.

De opinieleiders zien voldoende aanleiding het leenrecht weer eens tegen het licht te houden.

Het punt van de schoolbibliotheken vormt een

heel concrete aanleiding om net als 25 jaar geleden weer eens met rechthebbenden, bibliotheken en OCW aan tafel te gaan. Men wijst op het belang van de drie-stappen-toets: regelingen worden bedacht op basis van de omstandigheden van het moment. Twintig jaar is wat dat betreft een behoorlijk lange periode waarin veel kan zijn veranderd. Wat destijds gold als normaal of redelijk op auteursrechtelijk gebied, is dat nu misschien niet meer.

Dan zou ook de vraag aan de orde moeten komen of de oorspronkelijke sociaal-culturele doelstelling nog wel in zicht is. Zo was het destijds mede de bedoeling de Nederlandse dichters te steunen door middel van het leenrecht. Gegeven het feit dat er jaarlijks slechts enkele honderden exemplaren van dichtbundels worden afgenomen door bibliotheken moet worden geconstateerd dat in ieder geval die doelstelling nooit is gehaald. Overigens is de SoCu-regeling van Stichting Lira een rechtstreeks gevolg van deze doelstelling.

Tot slot wees men er nog op dat de relatief soepele overlegpraktijk van het Nederlandse leenrechtstelsel ertoe heeft bijgedragen dat partijen elkaar – in vergelijking met het buitenland – naar verhouding makkelijk konden vinden in de onderhandelingen over het ter beschikking stellen van e-books voor uitleenen. Je zou het soms niet zeggen, maar er is in Nederland een zeker vertrouwen dat men er samen wel uitkomt. De komende tijd zal deze overlegcultuur zeker nog nodig zijn voor het vinden van passende oplossingen van de gesignaleerde issues.

VI De belangrijkste bevindingen uit de marktverkenning

Klopt het heersende beeld?

Wat vertellen de cijfers ons eigenlijk? Op basis van de interviews en vergelijkende cijferonderzoeken, zijn er drie beweringen over de bibliotheekbranche die nuancering behoeven.

- 1 De sector lijdt onder de ontleding
- 2 Het boek sterft uit en wordt vervangen door het e-book
- 3 Wordt de bibliotheek wegbezuinigd?

“...kenmerkend voor de branche dat de cijfers en de realiteit niet overeenkomen...”

Interview maart 2015

Is er wel sprake van ontleding?

Een van die beweringen betreft de ontleding. Voor een verklaring wordt verwezen naar de cijfers die jaarlijks door een enquête (Bibliotheek Informatie Systeem BIS) worden opgesteld door de VOB, en vervolgens overgenomen door het CBS. Ook binnen Stichting Leenrecht zijn de teruglopende incassoniveaus van de laatste jaren steeds grotendeels verklaard door de veronderstelde ontleding.

Binnen de branche groeit het besef dat sommige veronderstelde trends toe zijn aan een herformulering of nuancering.

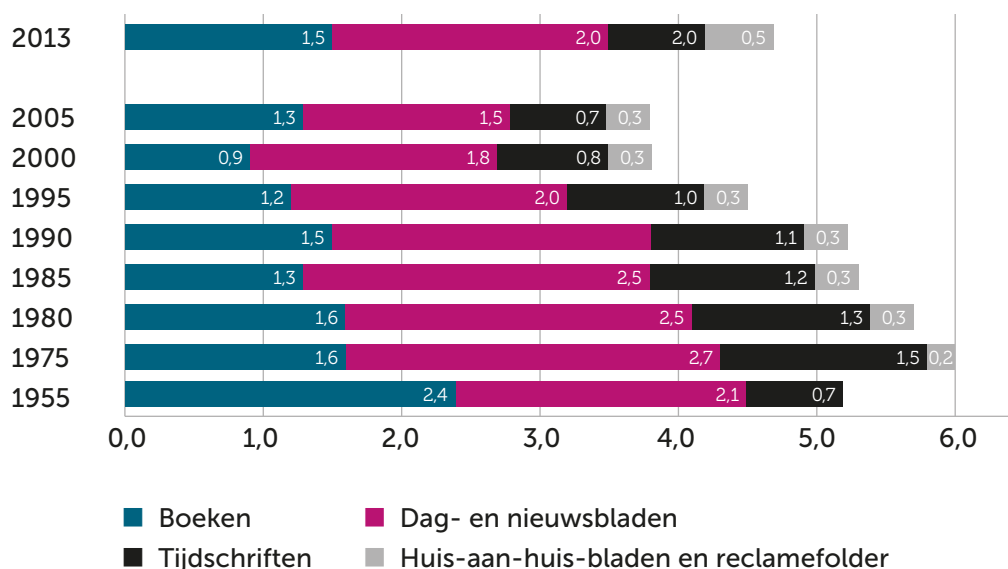
Geregeld vindt (panel)onderzoek plaats door verschillende onderzoeksbureaus in de branche, zoals GfK Intomart en Sardes (Monitor dBoS) en onderzoeksbureau The Choice. Verder wordt er onderzoek verricht door het Sociaal Cultureel Planbureau (SCP) naar bijvoorbeeld tijdsbesteding aan lezen.

Stichting Lezen stelt (onderzoeks)informatie beschikbaar over allerlei aspecten van het lezen, veranderingen van de landelijke programma's van Kunst van Lezen et cetera. Ook internationaal is veel onderzoeksmateriaal beschikbaar.

Bestudering en vergelijking van alle beschikbare onderzoeksinformatie maakt grote verschillen zichtbaar.

Na fors stijgende afzetcijfers van boekenverkoop in het begin van de eeuw kwam na 2008 enigszins de klad in de verkoop. Inmiddels circuleert het aantal alweer een paar jaar rond de 40 miljoen (inclusief e-books). Nog altijd een niveau dat ruim hoger is dan in het jaar 2000 waarin de afzet rond 33 miljoen was. Een daling van afzet sinds 2008 laat zich eenvoudig verklaren door de in dat jaar uitgebroken bankencrisis. Een verschuiving van boeken kopen naar boeken lenen om kosten uit te sparen ligt in de lijn der verwachting, onderzoeken maken hier ook gewag van (GfK Intomart-meting 19, februari 2012).

Het CBS rapporteert echter een voortdurende daling van uitleningen bij bibliotheken sinds 2008. Hiermee werd de these van ontleding ondersteund, onderzoekers van tijdsbesteding (o.a. SCP) waar- schuwden immers rond de eeuwwisseling al voor het snel afnemen van de beschikbare tijd voor lezen vanwege onder meer de opkomst van games en internet. Recenter onderzoek over tijdsbesteding geeft een ander beeld dan de onderzoeken van het begin van deze eeuw. Bijvoorbeeld op de website www.leesmonitor.nu/ontleding waar Stichting Lezen zich af- vraagt of er wel sprake is van ontleding.

Uit bovenstaande figuur 3 [SCP, De Haan en Sonck, 2015] kan de conclusie worden getrokken dat de Nederlander gemiddeld in 2013 nog net zo veel tijd voor een boek uittrekt als in 1990 en maar een frac- tie minder dan in 1975. Met andere woorden: ontleding is in ieder geval voor wat betreft boeken geen verklaring voor fors teruglopende aantallen uitleningen van de afgelopen jaren. Wel is er sprake van ontleding als men verder teruggaat, tot bijvoorbeeld het jaar 1955.

Tegelijkertijd kan gesteld worden dat er, indien breder gekeken wordt dan boeken alleen, wel degelijk sprake is van ontleding, vooral omdat de tijdsbesteding aan tijdschriften met ongeveer de helft is te- ruggelopen na 1975. Uit ander onderzoek blijkt overigens dat er meer dan ooit gelezen wordt als tijds- besteding aan e-mails, twitter, online zoeken et cetera ook wordt meegeteld.

Het boek sterft uit en wordt vervangen door het e-book

Voor ontwikkelingen op het gebied van e-books wordt al sinds jaar en dag gekeken naar met name de V.S.: daar loopt men op dit terrein een aantal jaren voor. Cijfers uit de V.S. tonen dat de vraag naar e-books na jaren van groei, sinds 2014 afvlakt. Deskundigen lijken het erover eens dat het aandeel e-books voorlopig blijft hangen rond de 30%. In de V.S. is het aandeel e-books ongeveer 25% van de to- tale boekenmarkt, in Nederland is dat op dit moment ongeveer 6%. Deloitte omschrijft de boekenmarkt als *alive and well*, stelt dat de e-boekontwikkeling vertraagt en dat ook jongere lezers vaak de voorkeur blijven geven aan een boek. Ook recent Brits onderzoek (*Bookseller*) bevestigt dit beeld. Zie ook een essay

in *The Economist* waaruit blijkt dat het boek veel toekomst heeft: www.economist.com/news/essays (11 oktober 2014). In Nederland doet GfK Intomart jaarlijks onderzoek naar leesgedrag. Uit dit onderzoek blijkt dat basisschoolkinderen, op dit moment nog, niet tot nauwelijks digitaal lezen.

Met name in de jaren voor 2014 verwachtte menigeen dat het papieren boek op afzienbare termijn zou worden vervangen door het e-book. Dit wordt geïllustreerd door een brief van de VNG uit 2012 waarin zij haar leden adviseert (onder de titel 'Op middellange termijn digitalisering optimaliseren') uit te gaan van substitutie van papieren boeken door e-books.

Naar aanleiding van onderzoek door KWINKgroep/Rebel Group besluit de overheid in 2014 het landelijke e-lendingplatform verder te ontwikkelen. Dit financiert men door een uitname uit het Gemeentefonds.

KWINKgroep/Rebel Group gaat in dit onderzoek uit van een aandeel van 20% voor e-books in 2018.

Het is niet te verwachten dat het leenrechtstelsel onder druk zal komen door verdringing van lenen door e-lending. Alles wijst erop dat de twee vormen van lezen naast elkaar zullen blijven bestaan.

Eventuele aanpassingen aan het leenrechtstelsel zullen daarom nog vele jaren van nut kunnen zijn.

Wordt de bibliotheek wegbezuinigd?

Dat beeld zou makkelijk kunnen ontstaan gezien de berichtgeving in de media over teruglopende aantallen uitleningen en vestigingen die sluiten. De cijfers over de exploitaties van de gezamenlijke openbare bibliotheken geven verrassend genoeg tot 2013 een stijging te zien. Ook het straatbeeld geeft wisselende indrukken. Wijkvestigingen van openbare bibliotheken verdwijnen op veel plaatsen, maar daar staat tegenover dat diezelfde openbare bibliotheken op andere plekken zoals in scholen, wijkcentra, winkelcentra e.d. weer terugkomen met zogeheten 'servicepunten'. Naast diverse prestige-euze centrale vestigingen in het land (OBA, Almere, Delft) verschijnen er de afgelopen jaren ook veel sociale bibliotheken (ruilbibliotheken, flexbibliotheken, leeszalen).

Het aantal leden van de openbare bibliotheken geeft weliswaar een licht dalende trend aan over de periode 2005 tot 2014, deze lichte daling van 4,0 mln naar 3,8 mln kan ook verklaard worden door de toename van alternatieven die buiten de cijfers vallen (sociale bibliotheken en commerciële aanbieders).

De uitlening van 2015 is niet meer die van 1995

Uitleningen volwassenen versus jeugd

De verhouding tussen het aantal volwassen leden en jeugdleden bij de bibliotheken is fors veranderd sinds het begin van deze eeuw. In 2001 is 52% van het ledenbestand van de openbare bibliotheken volwassen en nog 48% 18 jaar of jonger. In 2014 is 60% van de leden kind. Sinds 2001 is het aantal jeugdleden licht gestegen van ongeveer 2 miljoen naar 2,3 miljoen. Landelijke programma's zoals BoekStart en de Bibliotheek op School hebben hierin waarschijnlijk een positieve rol gespeeld, naast gerichte acties van bibliotheken om meer jeugdleden te werven. Het aantal volwassen leden is echter behoorlijk gedaald, van ongeveer 2,2 miljoen naar 1,5 miljoen.

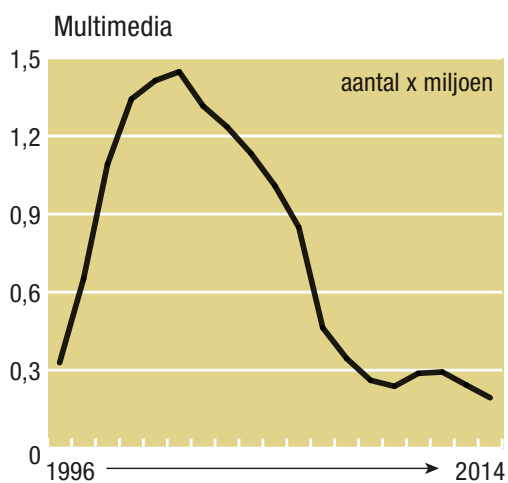
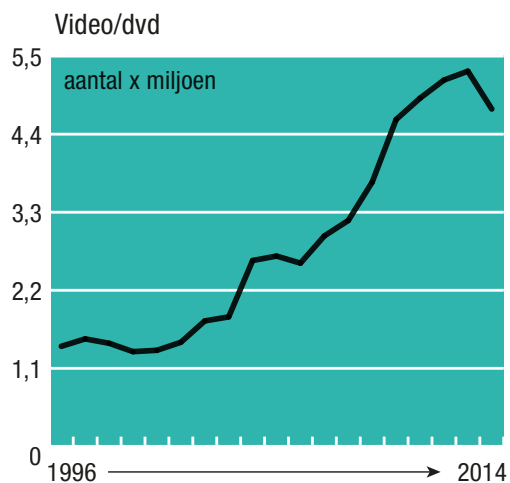
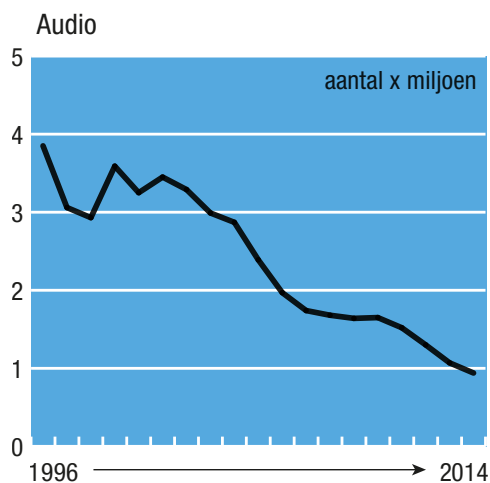
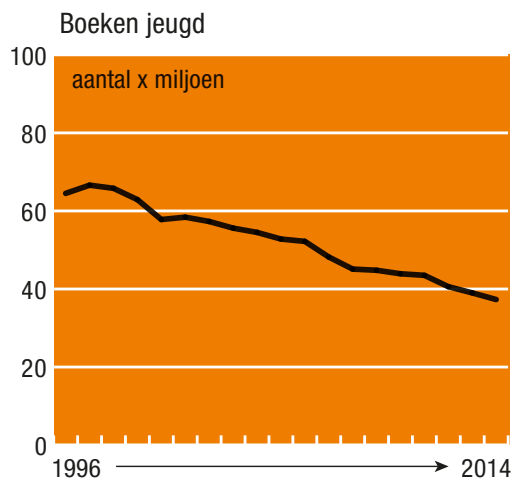
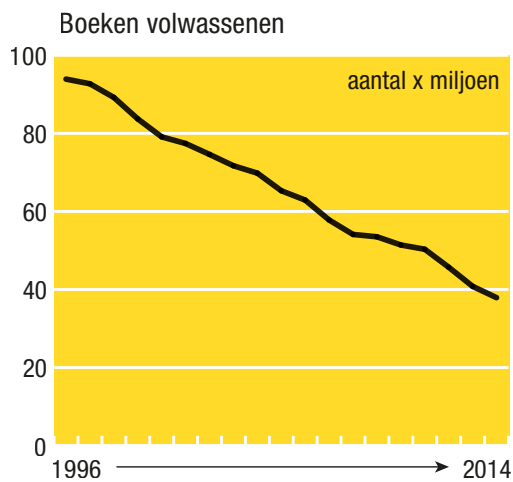
Er doet zich een opmerkelijk verschijnsel voor als we de verhoudingen van het aantal uitleningen van volwassenen en kinderen tussen 2001 en 2014 vergelijken. Het aandeel uitleningen gedaan door jeugd komt volgens de cijfers van het CBS in 2014 namelijk uit op 49% van het totaal aantal uitleningen.

Dit is dus de minderheid, terwijl het gemiddeld aantal boeken dat kinderen per jaar lenen (48) bijna een factor 2,5 hoger ligt dan het gemiddelde dat volwassenen jaarlijks lenen (20 boeken)⁵. Let wel: de jeugdleden vormen nu de grootste groep.

⁵ GfK Intomart, Kindermeting - november 2012

Uitgeleend

Totale uitleencijfers per categorie zoals opgegeven bij Stichting Leenrecht

Uitleningen via de Bibliotheek op School

Het is bekend dat sommige openbare bibliotheken ervoor kiezen om uitleningen gedaan op vestigingen op scholen in het kader van het landelijk programma de Bibliotheek op School (dBoS) niet op te geven bij Stichting Leenrecht. Dergelijke uitleningen worden, voor zover mogelijk, wel apart opgegeven in de BIS-enquete, die als basis dient voor de CBS-cijfers. Ook is bekend dat er veel dBoS-scholen zijn waar geen registraties plaatsvinden van het aantal uitleningen. De rapportages van Kunst van Lezen over de vorderingen van dBoS in percentages van scholen die meedoen (30% in 2013), gecombineerd met het aantal leerlingen per school en het gemiddelde aantal uitleningen per leerling per jaar, maakt het mogelijk om het aantal uitleningen dat via dBoS plaatsvindt in te schatten. Een dergelijke rekensom leidt voor 2013 tot een totaal aantal uitleningen van rond de 20 miljoen in het kader van dBoS, die hooguit ten dele zijn terug te vinden in de CBS-cijfers.

Betaalde en niet-betaalde verlengingen

In 2004 ontstond voor het eerst discussie tussen de Vereniging van Openbare Bibliotheken (VOB) en de Stichting Leenrecht over de definitie van een uitlening, en dan specifiek over de vraag of een verlenging van een uitleentermijn wel of niet als een nieuwe uitlening gezien moest worden. In 2012 besliste de Hoge Raad dat een verlenging niet in rekening mocht worden gebracht als uitlening. De Raad gaf ook aan dat verlengingen eventueel wel konden meetellen als basis voor de berekening van de billijke vergoeding. Tijdens de behandeling van de zaak erkende de VOB dat bibliotheken over het algemeen in hun jaarcijfers geen onderscheid maken tussen uitleningen en verlengingen. Sinds 2008 worden de twee categorieën wel gescheiden opgegeven bij Stichting Leenrecht. Het valt daarbij op dat de niet-betaalde verlengingen in de periode tot 2013 sterk bleven stijgen en sindsdien op peil blijven, tegen de algehele trend van dalende uitleningen in. In dit verband wijst men vaak op de toegenomen mogelijkheden om online te verlengen. Het aantal uitleningen plus betaalde en niet-betaalde verlengingen bedroeg ruim 102 miljoen in 2014, terwijl de officiële cijfers van het CBS komen tot 78 miljoen uitleningen, ongeveer 24% lager.⁶

Jaarverslagen en -rapporten van bibliotheekorganisaties

Als we het kengetal aantal uitleningen per bibliotheeklid op landelijk niveau met het regionaal niveau vergelijken, ontstaan opmerkelijke verschillen. Volgens de CBS-cijfers werden in 2014 landelijk 78.433.000 uitleningen gerealiseerd van media. De CBS-cijfers gaan uit van 3.784.000 bibliotheekleden. Dit komt neer op gemiddeld 20,73 uitlening per bibliotheeklid. Het BiSC (Provincie Utrecht) en Biblio-net Groningen rapporteren gemiddeld 39 uitleningen per bibliotheeklid, dit is bijna 2 keer zo veel.

Bibliotheekorganisatie	Uitleningen per lid	Jaar / Periode
Bibliotheken Lek en IJssel	37,5	Q1 2015
Biblionet Drenthe	28	2014
Biblionet Groningen	39	2014
BiSC (provincie Utrecht)	39	2014
Bibliotheek Wierden	45	2014
Bibliotheek Velsen	26	2012
Bibliotheek Borne	35,1	2012

Aantal uitleningen per lid; volgens opgave individuele bibliotheekorganisaties.

⁶ Deze cijfers zijn gecorrigeerd voor uitleningen van tijdschriften. Deze telt het CBS sinds 2006 niet meer mee vanwege onvoldoende kwaliteit van de beschikbare gegevens

Dvd's en muziek-cd's

Een categorie die allerm minst overboord is gegaan, is die van de dvd. Deze uitleningen zijn enorm in volume gestegen. Ook als men rekening houdt met de overgang van video naar dvd komt men in de periode 2003-2014 op een stijging van uitleningen van audiovisueel materiaal van 200%. Het CBS kwam in die periode tot een stijging van 100%, in lijn met de collectie die groeide met 110%.

Een goede verklaring hiervoor ontbreekt. Als oorzaak voor de groei van de collectie wordt vooral gewezen op het verdwijnen van videotheken, waarbij bibliotheken de lokale uitleen-/verhuurrol overnamen en vaak ook de collectie van de videotheek. Waarom er meer uitleningen werden opgegeven bij Stichting Leenrecht dan bij het CBS is onduidelijk.

Muziek-cd's is een categorie die snel achteruit gaat. Ieder jaar is er een aantal bibliotheken dat aan geeft de volledige collectie van de hand te hebben gedaan. Daar komt meestal een aansluiting op de service van Muziekweb, de online bibliotheek van de Centrale Discotheek Rotterdam, voor in de plaats. Bij Muziekweb kunnen bibliotheken heel veel materialen opvragen (500.000 cd's, 300.000 platen en 30.000 muziek-dvd's) en laten bezorgen bij de lokale bibliotheek.

Deze dienst valt onder het Inter Fonetisch Leenverkeer (IFL), een variant van het IBL voor boeken. De bibliotheek die uitleent dient deze op te geven voor leenrecht. Omdat het om kleine aantallen gaat wil men deze nog wel eens over het hoofd zien. De CDR verstuurde in 2014 zo'n 170.000 cd's door heel Nederland, in 2013 was dit nog 240.000.⁷

Uitleningen via PSO's, nieuwe toetreders en alternatieven

Sinds 2005 worden de cijfers door het CBS opgesteld exclusief de opgaven van de PSO's. Voor een enkele PSO geldt dat deze ook een basisbibliotheek is. Het is niet geheel duidelijk in hoeverre hiermee rekening wordt gehouden in de cijfers.

De laatste jaren is het provinciaal collectioneren en uitlenen steeds belangrijker geworden. Dit houdt in dat boeken niet altijd komen van de vestiging die de klant bedient, maar in toenemende mate van een andere plek in de provincie worden vervoerd naar de klant. Het is niet duidelijk in hoeverre dergelijke uitleningen verwerkt zijn in de door het CBS gerapporteerde cijfers.

Krimp of verschuiving? De Bibliotheek op School vanuit het perspectief van leenrecht

Als tweede issue belichten we de Bibliotheek op School. Als er een ontwikkeling is die de gemeoederen sinds een jaar of twee bezighoudt en duidelijk raakt aan de fundamenteën van het vergoedingstelsel, dan is het wel de komst van de Bibliotheek op School (dBoS).

'De Bibliotheek op school is een landelijke aanpak voor het basis- en voortgezet onderwijs, waarin bibliotheken en scholen structureel samenwerken aan taalontwikkeling, leesbevordering en mediawijsheid van kinderen. In samenspraak met de school wordt een volwaardige (digitale)bibliotheek of mediatheek in school gerealiseerd. De bibliotheek stelt indien gewenst boeken beschikbaar en levert een catalogus-/uitleensysteem. De school krijgt een vaste bibliotheekconsulent toegewezen, die een aantal uren per maand activiteiten op het gebied van leesbevordering en mediawijsheid organiseert, in samenwerking met de leescoördinator van de school. De vorderingen worden gemeten met een monitor.'⁸

⁷ CDR jaarverslag 2014, pagina 8

⁸ bron: www.debibliotheekaanzet.nl

Dat klinkt goed. Toch is de Haagse bibliotheekdirecteur Charles Noordam geen voorstander van het realiseren van een volwaardige bibliotheek of mediatheek in de school. Zijn voornaamste bezwaren zijn dat het programma te duur is en hij de schoolkinderen juist wil stimuleren om naar de openbare bibliotheek te komen. Den Haag doet tegenwoordig wel mee met dBoS, er wordt namelijk gestructureerd samengewerkt met scholen en er zijn leesconsulenten in dienst. Dit duidt erop dat de term dBoS multi interpretabel is: ooit bedacht als volwaardige bibliotheek op locatie ter bestrijding van taalachterstand, staat dBoS inmiddels voor enige vorm van gestructureerde samenwerking tussen openbare bibliotheek en school.

Voor het beoordelen van de situatie voor het leenrecht is van belang of gaat om onderwijs dat gestructureerd hulp krijgt van de openbare bibliotheek bij het uitlenen, of dat er sprake is van een openbare bibliotheek die een mininvestiging opent op een locatie binnen de school. Dit is belangrijk, want een openbare bibliotheek die uitleent valt onder het leenrecht terwijl een onderwijsinstelling die uitleent valt onder de onderwijsvrijstelling. Het simpele feit dat boeken en andere media zich in het gebouw van een school bevinden, wil nog niet zeggen dat je te maken hebt met een school die uitleent. Vergelijk het met een stationsbibliotheek, waarbij ook niet kan worden gesteld dat het station verantwoordelijk is voor de uitleningen. Net zomin kan worden gesteld dat het de openbare bibliotheek is die uitleent als zij een keer boeken schenkt aan de school.

De onderwijsvrijstelling volgt uit het leenrechtartikel in de Auteurswet:

Instellingen van onderwijs en instellingen van onderzoek en de aan die instellingen verbonden bibliotheken en de Koninklijke Bibliotheek zijn vrijgesteld van de betaling van een vergoeding voor uitlenen als bedoeld in het eerste lid.

Uit de wetsgeschiedenis wordt niet duidelijk welke overwegingen ten grondslag lagen aan de vrijstelling. Op basis van de wetstekst kan alleen worden gesteld dat scholen geen vergoeding hoeven te betalen, niet dat er geen leenrecht van toepassing is. De vraag is wat dit zegt over samenwerkingsverbanden tussen openbare bibliotheek en onderwijsinstellingen, of de verschuiving van collecties van wijkvestigingen naar scholen.

Feit is dat er nu dankzij structurele samenwerking tussen de partijen volwaardige bibliotheken op school worden ingericht en er sprake is van professionele ondersteuning. Feit is ook dat er per leerling drie tot acht recente titels beschikbaar komen en de wijkvestigingen op veel plaatsen sluit. Alle basisschoolleerlingen (en vaak ook ouders en andere familieleden) kunnen op hun eigen school of op een nabij gelegen school terecht.

Terug naar de vraag: mininvestiging van de openbare bibliotheek of ondersteuning door de openbare bibliotheek? Met andere woorden: onder verantwoordelijkheid van wie wordt er uitgeleend? Omdat er veel variaties bestaan in implementatie van dBoS is deze vraag het best te beantwoorden door te kijken naar gedeelde kenmerken en effecten: wat hebben alle vormen van dBoS gemeenschappelijk?

Het lijkt plausibel, op basis van de lijst gemeenschappelijke kenmerken, dat de verantwoordelijkheid meer bij de openbare bibliotheek ligt dan bij de school. De interviews hebben dit beeld ook bevestigd; de directeur van de school bemoeit zich nauwelijks met de dBoS in zijn school, het is de bibliotheekdirecteur die aanjaagt en implementeert. De Bibliotheek op School, de naam zegt het al.

Er zijn daarom ook redelijk wat bibliotheken die de uitleningen gerealiseerd op dBoS-scholen opge-

ven. Eén directeur verwoordde het zo: ‘Het logo van de bibliotheek staat erop, natuurlijk geef ik het op.’ Afgaande op het aantal meldingen en de reacties van bibliotheken op het verzoek om opgave van Stichting Leenrecht, lijkt het er echter sterk op dat het merendeel van de uitleningen gerealiseerd via dBoS-scholen niet bij Stichting Leenrecht doorkomt: omdat de bibliotheek van mening is dat leenrecht niet van toepassing is, of omdat er op de school niet wordt geregistreerd waardoor er niets valt op te geven.

Een ander perspectief op dBoS hangt samen met het op grote schaal sluiten van bibliotheekvestigingen en de verschuiving van uitleningen aan kinderen van de bibliotheek naar de school – een andere situatie dan toen er alleen nog traditionele schoolbibliotheken waren. Met andere woorden: het is nog steeds hetzelfde kind, dat hetzelfde boek leent van kinderboekenschrijver X, maar vaak is het zo dat kinderboekenschrijver X nu geen leenrechtinkomsten ontvangt, omdat de locatie waar het kind leent is verschoven van de wijkvestiging naar de minivestiging op school.

‘De kracht van het netwerk’ is het motto van het KB-beleidsplan 2015-2018. Jos Debeij, binnen de KB verantwoordelijk voor het bibliotheekstelsel, spreekt over co-creatie en co-productie als kenmerkend voor de nieuwe bibliotheek. Feit is dat er overal in het land mini-bibliotheken opduiken; op stations, in winkelcentra, in welzijnsinstellingen, in cultuurhuizen en dus ook op scholen.

‘De OB komt (dichter) naar je toe’, lijkt daarmee het nieuwe motto. Het effect daarvan is dat de drempel om gebruik te maken van de OB-diensten wordt verlaagd, zoals dat natuurlijk ook het geval is met de digitale bibliotheek. Zo ontstaat er een snel groeiend, fijnmazig netwerk van landelijk nu al enkele duizenden mini-vestigingen inclusief servicepunten en dBoS-scholen.

“...het is de nieuwe vorm van de Openbare Bibliotheek...”

Woordvoerder Francien van Bohemen van de VOB in het Jeugdjournaal van 17 maart 2015 over de Bibliotheek op School

Steeds meer uitleningen worden niet meer geregistreerd

Als derde issue zien we een verschuiving van geregistreerde uitleningen vanuit de bibliotheek naar allerlei alternatieve vormen van uitlenen en delen van boeken en andere media. Helemaal in lijn met het politieke idee van de participatiemaatschappij begeven meer partijen zich op het terrein van uitlenen. We zien burgers die de taak overnemen van de bibliotheek wanneer die wordt wegbezuinigd uit de buurt. We zien commerciële initiatieven die balanceren op de grens tussen uitleen en verhuur. Gemeenten werken hier vaak aan mee: in feite kan iedere organisatie en elk burgerinitiatief in aanmerking komen voor subsidie door een voorstel in te dienen dat de buurtsamenhang ten goede komt. Zeker met de invoering van de Wet stelsel openbare bibliotheekvoorzieningen (Wsob, per 1 januari 2015) is de positie van de lokale openbare bibliotheek niet langer onaantastbaar. Er wordt nadrukkelijk gekeken naar alternatieve, vaak goedkopere, uitleenvormen.

Het bibliotheeklandschap versnipperd en wordt meer divers door het ontstaan van gespecialiseerde uitleencentra, al dan niet in combinatie met andere formules zoals retail, horeca, sport, theater e.d. Bibliotheekorganisaties experimenteren met nieuwe vormen van boekverspreiding. In het kader van leefbaarheidsinitiatieven faciliteert de Provincie Brabant ruilbibliotheken onder het motto Ruilen is het nieuwe lenen. In Utrecht wordt door de PSO gewerkt met Boekspots, waar je boeken kunt delen met anderen.

Wat gebeurt er met de uitleen van e-books?

Als vierde issue signaleren we de opkomst van het aanbieden van e-books door de bibliotheek. De huidige stand van zaken is dat de KB een collectie van 11.000 e-boektitels online ter beschikking stelt. Leden van de openbare bibliotheken kunnen deze titels downloaden en gedurende een beperkte periode lezen. Over deze downloads wordt geen leenrecht betaald. Dit komt omdat een e-book geen product is, maar een (elektronische) dienst. Strikt genomen is er ook geen sprake van uitlenen, maar van tijdelijk ter beschikking stellen. In de contracten die de KB afsluit met uitgevers voor het aanbieden van e-books aan bibliotheekleden, is geen bedrag voor de auteurs opgenomen. Afdracht van de vergoeding voor deze exploitatie vindt plaats door de uitgevers in onderlinge afspraken met hun auteurs. Of dat zo blijft is mede afhankelijk van de uitslag van de proefprocedure die de VOB momenteel voert tegen Stichting Leenrecht. Centraal staat daarin de vraag of e-books net als papieren boeken onder het leenrecht zouden moeten vallen. Bibliotheken willen dit graag, omdat ze er dan zeker van zijn dat zij alle e-books tot hun beschikking krijgen. Nu zijn zij nog afhankelijk van de uitgevers, die zelf bepalen welke titels ze willen aanbieden.

In de procedure heeft de Rechtbank Den Haag het Europese Hof van Justitie gevraagd te beoordelen of de Europese richtlijn voor het verhuur- en leenrecht, waar het Nederlandse leenrecht op gebaseerd is, ruimte laat voor het toekennen van het recht aan bibliotheken om alle beschikbare e-books uit te mogen lenen, en e-lending onder het leenrecht te vatten. Met een uitspraak van de Europese rechter zal de uitkomst van deze zaak ook buiten Nederland gevolgen hebben voor het uitlenen van e-books.

Stichting Leenrecht stelt zich neutraal op in deze procedure en laat het pleiten over aan de achterban die zowel voor- als tegenstanders kent.

Het e-bookaandeel in de commerciële verkoop omvat momenteel 5,7% van het totale boeksegment. De statistieken in onder andere de V.S. lijken aan te geven dat er een bovengrens is aan het lezen van e-books. Veel lezers, met name kinderen en studenten, blijven de voorkeur geven aan het fysieke boek bij lezen en leren.

VII Gevolgen voor het leenrechtstelsel

Het leenrecht is niet slechts een administratieve aangelegenheid. De geschetste ontwikkelingen hebben effecten op economisch, sociaal en cultureel gebied.

Op economisch vlak overheerste lang tevredenheid over het leenrechtstelsel. Ook al werden de oorspronkelijke doelstellingen voor de rechthebbenden nooit helemaal gerealiseerd (5% van het exploitatiebudget van de bibliotheken, stimuleren van de literatuur en poëzie, waarbij schrijvers als beroepsgroep hun eigen broek moesten kunnen ophouden), er wordt jaarlijks toch een substantieel bedrag geïnd. Op sociaal vlak is er trots en saamhorigheid: in dit kleine taalgebied trekt men samen op en erkent men elkaars belangen. In internationaal verband geniet het Nederlandse systeem aanzien vanwege de hoge mate van gebruiksgelateerdheid, waardoor het als bijzonder modern en eerlijk ervaren wordt. Buitenlandse schrijvers die in Nederland worden uitgeleend, worden op gelijke voet uitgekeerd. Echter, de situatie die nu is ontstaan wat betreft de werking van het leenrechtstelsel, is het best te typeren als ‘op onderdelen uit evenwicht’. Uit evenwicht omdat:

er *ongelijkheid* is ontstaan. De ene bibliotheek geeft uitleningen die worden gerealiseerd op een vestiging op school op aan Stichting Leenrecht, de andere niet. Hetzelfde geldt voor verlengingen: de ene bibliotheek maakt onderscheid tussen onbetaalde verlengingen, betaalde verlengingen en gewone uitleningen, de ander niet;

er *onduidelijkheid* is ontstaan. Er bestaat grote onduidelijkheid over wanneer uitleningen op scholen nu wel of niet moeten worden opgegeven. Alhoewel veel betrokkenen de vraag snel kunnen beantwoorden, bestaan er grote verschillen tussen de antwoorden en zijn de meeste antwoorden niet correct of op zijn minst onvolledig;

er *shopgedrag* is ontstaan. Een partij als de VOB geeft een ander antwoord op de vraag hoeveel uitleningen zijn gerealiseerd dan wanneer Stichting Leenrecht de vraag stelt of wanneer de VNG dezelfde vraag stelt. Er zijn bibliotheken die in hun jaarverslag andere totalen opnemen als het gaat om gerealiseerde uitleningen, dan die worden afgegeven aan Stichting Leenrecht. Er zijn bibliotheken die boeken kopen voor scholen bij NBD/Biblion voor de korting waar alleen bibliotheken recht op hebben; er *onvolledige rapportages* ontstaan. De cijfers die het CBS rapporteert representeerden in de eerste tien jaar van het leenrechtstelsel alle gerealiseerde uitleningen in Nederland. Nu representeren dezelfde CBS-cijfers alleen de uitleningen gerealiseerd op traditionele OB-locaties. Uitleningen gerealiseerd op minivestigingen op scholen, op hybride locaties of via sommige PSO's worden niet in de statistieken opgenomen, zonder dat dit expliciet wordt vermeld;

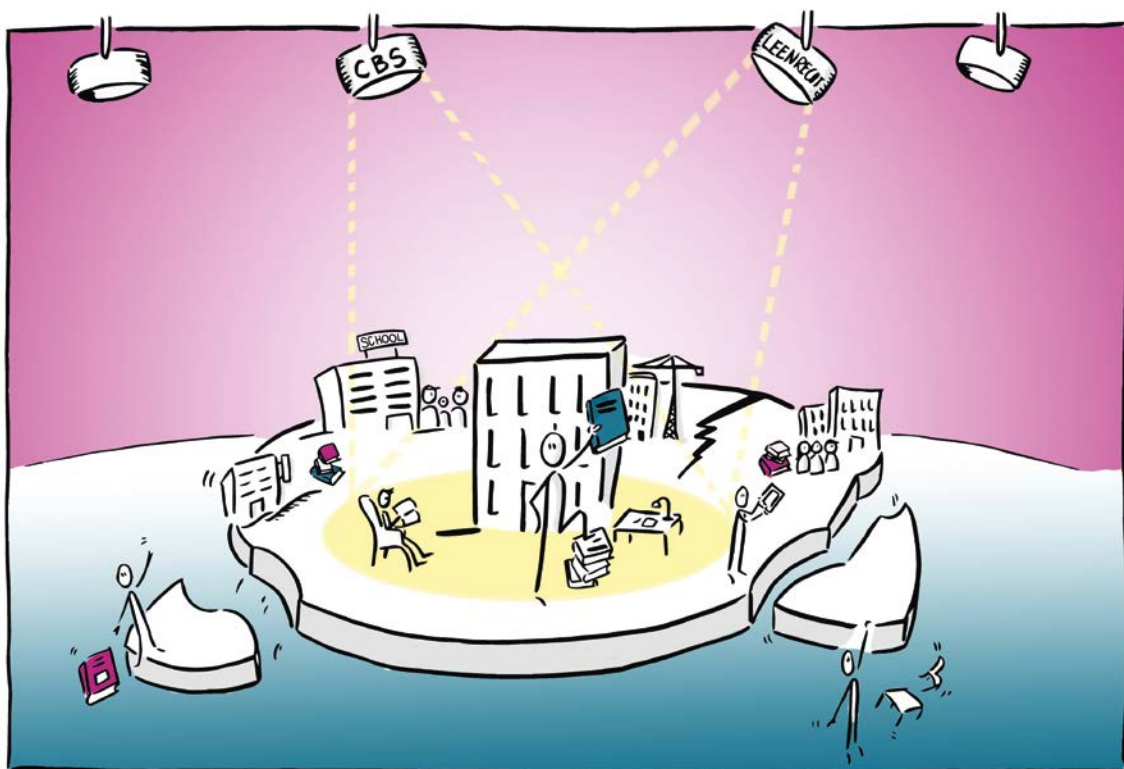
er *onzekerheid* is ontstaan. Het aantal gevallen van bibliotheken die willen terugkomen op afgegeven uitleencijfers van een of meerdere jaren geleden neemt toe. Dit betekent dat uitkeringen aan rechthebbenden niet meer zonder voorbehouden kunnen worden gedaan;

er *onevenwichtigheid* is ontstaan. Uitgevers en auteurs geven aan dat de top 10 meer en meer inkomsten tegemoet kan zien en een steeds groter deel van de totale omzet vertegenwoordigt, en de boeken die het van kleinere oplagen moeten hebben verdwijnen uit het assortiment. Schrijvers die geen bestseller schrijven kunnen nauwelijks meer bij uitgeverijen terecht. Daar staat tegenover dat het aantal succesvolle selfpublishers explosief toeneemt, maar of die ook profiteren van de leenrechtvergoeding is maar de vraag.

er *ontevredenheid* is ontstaan. Vooral kinderboekenschrijvers, maar ook uitgevers zijn ontevreden over de gang van zaken. In hun ogen zijn het nog steeds dezelfde boeken die gelezen worden door dezelfde kinderen, alleen is de locatie nu anders. Het is niet duidelijk of dit juridisch correct is, maar in hun ogen is het in moreel opzicht onvoldoende reden om leenrechtinkomsten mis te lopen;

er *onrechtvaardigheid* is ontstaan. Alles wijst erop dat de regeling niet langer voldoet aan de derde stap van de driestappentoets, omdat er wel degelijk onredelijke schade ontstaat aan de wettige belangen van de schrijver en andere rechthebbenden.

Samenvattend kan gesteld worden dat de uitvoerbaarheid van de leenrechtregeling bij deze stand van zaken behoorlijk is afgenomen. Verwacht mag worden dat dit de komende jaren verder zal afnemen, wat leidt tot de conclusie dat de huidige regeling op een aantal belangrijke onderdelen een beperkte houdbaarheid heeft van een aantal jaren.

VIII En nu

‘Leenrechtstelsel na 25 jaar onder de loep’ geeft een beeld van allerlei ontwikkelingen in de bibliotheeksector die van invloed zijn op het leenrecht. Het is van gezamenlijk belang voor zowel bibliotheken als auteurs, uitgevers en overige rechthebbenden dat de uitkeringen aan rechthebbenden billijk blijven, dus conform de drie-stappentoets waar iedere auteursrechtelijke exceptie aan dient te voldoen.

De eerstvolgende stappen die we daarom vanuit Stichting Leenrecht willen zetten zijn:

- goed weten waar we over praten onder het motto ‘meten is weten’:
een onderzoek, vooral kwantitatief, naar alle uitleningen in Nederland, betreffende oude maar ook nieuwe uitleenmodellen
- gezamenlijke conclusies trekken met alle belanghebbenden om de juiste issues te benoemen

Vanuit dit startpunt dienen de volgende stappen gezet te worden, op weg naar een toekomstbestendig stelsel voor leenrecht.

Bijlage 1 Werkwijze en gesprekspartners

Het bestuur van Stichting Leenrecht heeft in maart 2014 besloten een marktverkenning uit te voeren naar de staat van het leenrecht. Daarbij verleende zij mandaat aan het projectteam bestaande uit de heren Bo Barink, extern consultant en Arjen Polman, manager Stichting Leenrecht om namens het bestuur partijen te benaderen. Naar aanleiding van de uitkomsten van de gesprekken is deze verkenning tot tweemaal toe verlengd en uitgebreid.

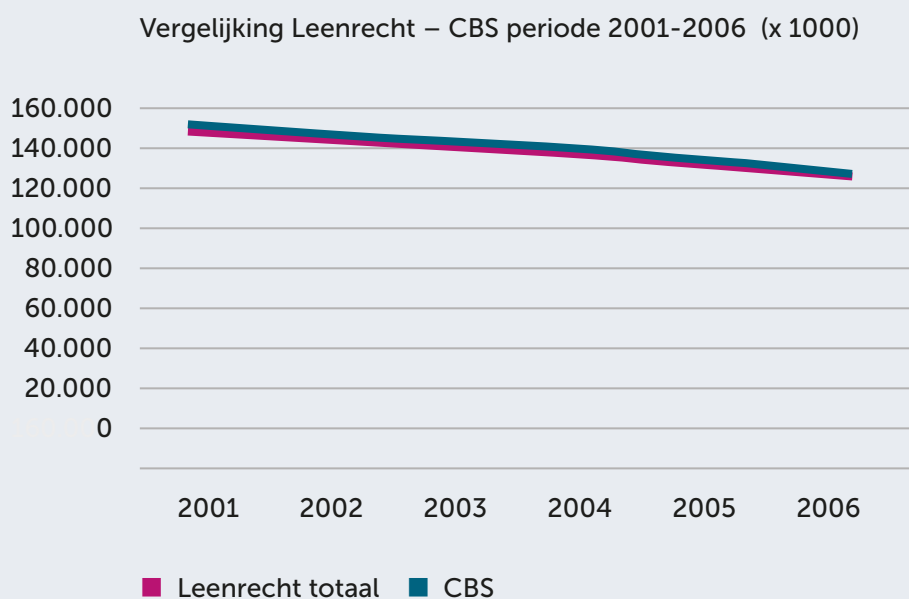
In de maanden april 2014 tot en met juni 2015 zijn 42 interviews afgenomen. Een overzicht van de hierbij betrokken functionarissen, instanties en organisaties:

- 8 directeuren van openbare bibliotheken, verdeeld over grote steden en platteland, waarvan 1 geen lid was van de VOB
- 2 basisscholen met de Bibliotheek op School (directeur, leesconsulent, leescoördinator)
- 2 gemeenten (wethouder, ambtenaren)
- 1 beleidsmedewerker VNG
- 2 medewerkers Stichting Samenwerkende PSO's Nederland (projectleider de Bibliotheek op School en bestuurder PSO)
- 3 uitgevers
- 7 auteurs
- 2 auteursorganisaties (LIRA, VvL)
- 1 nieuwe toetreder (commerciële aanbieder)
- 2 medewerkers CBS (interviews aan begin en aan einde marktverkenning)
- 1 bestuurder NBD/Biblion
- 2 beleidsmakers Stichting Lezen
- 1 bestuurslid VOB
- 4 opinie- of innovatieleiders (VOICE, Bibliotheekblad, SCP, CPNB)
- 5 (oud-)leden van bestuur Stichting Leenrecht

Verder hebben de projectleden deskresearch uitgevoerd, hebben zij eind 2014 het Nationaal Bibliotheekcongres bezocht en in mei 2015 het VNG-congres voor wethouders en ambtenaren waarin de zogenaamde VNG-handreiking voor de gemeenten is gepresenteerd.

Bijlage 2 Cijfers CBS en Stichting Leenrecht

In de periode vanaf 2001 lagen de lijnen van CBS en Stichting Leenrecht redelijk bij elkaar. In 2002 vroeg het CBS bibliotheken voor het eerst om geen verlengingen mee te nemen in de rapportage. Dit leidt niet tot grote uitschieters, waarschijnlijk omdat veel bibliotheken nog niet in staat waren het onderscheid te maken in hun systeem.

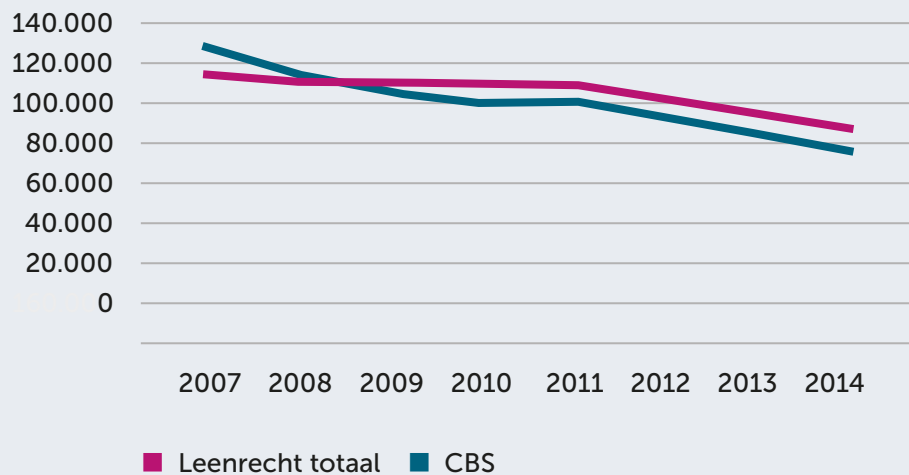

In 2006 vielen er bij het CBS 5,2 miljoen uitleningen weg van tijdschriften en 0,8 miljoen voor overige materialen. Omdat deze categorieën bij Stichting Leenrecht wel in de opgave bleven staan, zou men verwachten dat Stichting Leenrecht hoger uitkomt dan het CBS, maar dit is vreemd genoeg niet het geval.

Vanaf 2006 incasseerde Leenrecht ook bij christelijke bibliotheken. Die opgave, tezamen goed voor 1 miljoen uitleningen, blijft heel stabiel over de jaren.

In 2007 komt het CBS hoger uit, en uitgerekend in 2009, als de verlengingen Stichting Leenrecht parten gaan spelen, draaien de rollen om en komt Leenrecht hoger uit dan het CBS. Hoe dit kan is niet duidelijk, het verschil is te groot om te worden verklaard door de opgave van tijdschriften (in 2014: 4,6 miljoen).

Vergelijk Leenrecht – CBS periode 2007-2014 (x1000)

Verschilanalyse CBS versus Leenrecht (negatief betekent Leenrecht hoger) x 1000

Bijlage 3 Even voorstellen, de schrijvers in kwestie

De kinderboekenschrijvers signaleren dat hun vergoedingen jaar na jaar dalen. Dit kan in individuele gevallen natuurlijk verklaard worden door het feit dat ze gewoon minder gelezen worden. Een aantal meldde zich echter bij de VvL en Stichting Lira omdat ze het idee hadden dat er onverklaarbare dingen gebeurden. We hebben onderstaande vijf schrijvers benaderd en de situatie rond hun leenrechtvergoeding nader onder de loep genomen. We hebben hun cijfers van de laatste zeven jaar opgevraagd bij hun uitgevers en Stichting Lira, en deze vergeleken met de gegevens van Stichting Leenrecht. Waar mogelijk hebben we een vergelijking gemaakt met de ontwikkeling van hun royalty's, om te zien of dalende of stijgende verkoop (ook aan de bibliotheek) effect had op de hoogte van hun leenrechtvergoeding. Wat zijn hun ervaringen precies?

Bies van Ede

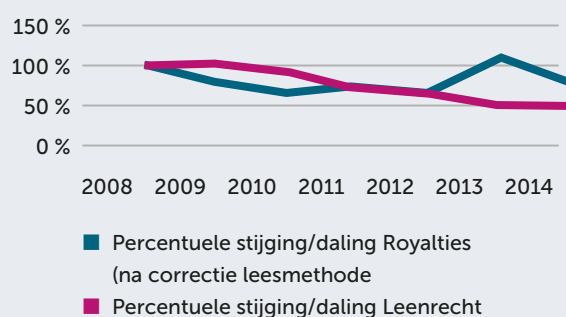
Bies is zeer actief als schrijver. Het liefst zou hij zich alleen richten op literatuur voor de jeugd of voor volwassenen, maar dat is financieel nooit een optie geweest. In plaats daarvan is hij actief op verschillende vlakken: schrijven, copywriting, scenario's, lezingen, voorstellingen en muziek. Ook heeft hij veel gedaan in opdracht van het Fonds voor de Letteren.

De laatste jaren heeft hij moeite om de touwtjes aan elkaar te knopen. Hij heeft zich verbaasd over zijn teruglopende leenrechtinkomsten, die ooit goed waren voor de helft van zijn inkomen, nu nog maar voor een zesde daarvan. In het verleden dacht hij nog wel eens: dan schrijf ik wel een boekje extra. Inmiddels lijkt het echter geen verschil meer te maken hoeveel hij publiceert. De laatste jaren heeft hij veel geschreven voor de educatieve uitgeverij Zwijsen, ook aanwezig in de bibliotheek, maar zijn leenrecht daalt gewoon door.

Hij begrijpt wel hoe andere kinderboekenschrijvers opeens succes krijgen en hij gunt het ze. Maar het verschil tussen succesvol en minder succesvol wordt zo wel erg groot.

Uitkering	Leenrecht
2009	€ 9.625,88
2010	€ 8.653,53
2011	€ 7.063,20
2012	€ 6.297,80
2013	€ 5.136,36
2014	€ 4.883,15

De leenrechtuitkeringen van Bies van Ede zijn hier vergeleken met zijn royalty's van de afgelopen jaren. Zijn uitgever heeft de voor leenrecht relevante uitgaven geselecteerd. Wat opvalt, is dat de leenrechtvergoedingen gestaag teruglopen, ook als de royalty's uit verkopen aantrekken.

Caja Cazemier

Caja was jarenlang erg succesvol met haar boeken voor de leeftijd 11-16 jaar (*Vamp*, *Offline*), won de Prijs van de Jonge Jury en heeft diverse nominaties voor de Prijs van de Jongen Jury en de Thea Beckmanprijs op haar naam staan.

Lange tijd maakte de leengeldvergoeding (ongeveer) een derde van haar inkomen uit. Dat die begon te dalen schrijft ze vooral toe aan ontleding van haar doelgroep ten faveure van sociale media en bezuinigingen bij bibliotheken: er kunnen op minder uitleenpunten minder boeken worden geleend. Haar uitgeefster heeft aangegeven met markttechnische argumenten dat andere schrijfwerkzaamheden dit niet kunnen compenseren. Omdat ook de royalty's teruglopen, ontplooit ze sinds september 2015 andere activiteiten om in haar inkomen te voorzien. Voor de toekomst voorziet zij een vicieuze cirkel: extra werk doen door minder inkomsten, daardoor minder kunnen publiceren, en dus nog minder schrijfinkomsten en leengeldvergoeding. Tijdens schoolbezoeken ervaart Caja dat ze nog veel gelezen wordt. Maar leenvergoeding voor de schoolmediatheek zit er niet in.

Uitkering	Leenrecht
2009	€ 12.595,87
2010	€ 11.681,09
2011	€ 11.350,21
2012	€ 10.893,83
2013	€ 9.155,67
2014	€ 7.691,79

Annemarie Bon

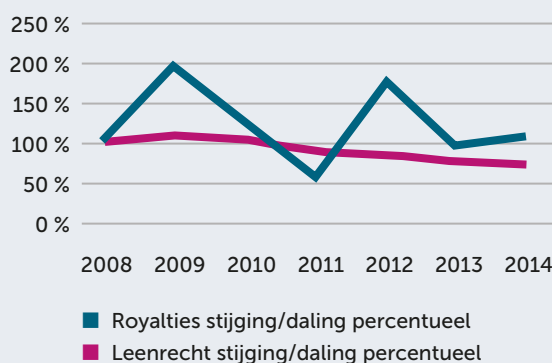
Ook Annemarie schreef altijd veel, en voor verschillende kinderboekenuitgevers. Dit leverde haar een stevige vergoeding op, onmisbaar als basis voor haar omzet. Sinds 2010 bemerkte ze een kentering in de inkomsten en hing ze verschillende keren aan de bel bij de VvL met het vermoeden dat er iets mis was, gezien het feit dat ze nog even veel publiceerde en verkocht als altijd. De hoogte van de uitkering is naar haar mening niet meer in verhouding. Ook een andere geliefde activiteit van haar, de lezingen op scholen en bibliotheken, liepen enigszins terug.

Ze is nu begonnen met nieuwe projecten en copywriting om te proberen haar inkomsten weer wat op te vijzelen.

Ook uit de vergelijking van Annemaries leenrechtuitkering met haar royalty's blijkt een bijna autonome daling van de uitkeringen, onafhankelijk van de verkoopcijfers.

Uitkering	Leenrecht
2009	€ 14.086,20
2010	€ 13.503,43
2011	€ 11.605,15
2012	€ 10.992,38
2013	€ 9.530,72
2014	€ 9.187,42

Thea Dubelaar

Thea had altijd heel regelmatige inkomsten uit het leenrecht. Niet heel groot, maar wel prettig. En correct, want 'die bibliotheken moeten ook gewoon iets vergoeden'. De laatste jaren begon de vergoeding te dalen. Thea begreep dat wel, want 'die bibliotheken hadden het ook moeilijk'. Ze zei daarom graag ja op het verzoek om als kinderboekenschrijfster een nieuwe vestiging van de bibliotheek op een school in de buurt te komen openen. Goed idee, vond ze, om de bibliotheek naar de kinderen te brengen. En gunstig voor haarzelf, vanwege het leenrecht. Niet dus, bleek toen de directeur haar uitlegde dat deze bibliotheek op school niets afdroeg vanwege de onderwijsvrijstelling.

Daar was Thea het dus niet mee eens: "die dBoS lijkt wel bedoeld om te bezuinigen op het leenrecht!" Sindsdien vecht ze bij de VvL voor een aanpassing van de wet, dan wel het dwingen van bibliotheken om te betalen voor dBoS. Tegelijkertijd kiest ze eieren voor haar geld. De verhouding ligt zo scheef bij jeugdboeken dat ze zich meer op schrijfklassen en andere verschijningsvormen als e-books en luisterboeken is gaan richten. Haar hart ligt echter nog steeds bij de kinderliteratuur

Uitkering	Leenrecht
2009	€ 2.315,02
2010	€ 2.235,96
2011	€ 1.952,35
2012	€ 1.625,09
2013	€ 1.345,45
2014	€ 1.918,80

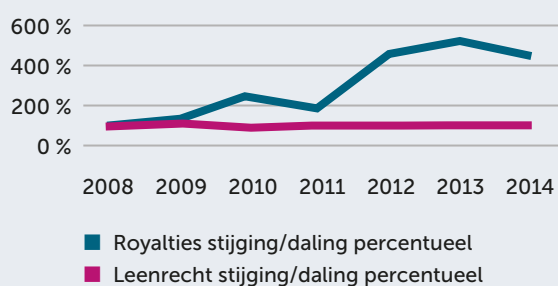
Mirjam Oldenhave

Zoals gezegd pakken de huidige ontwikkelingen niet voor iedereen slecht uit, er lijken ook kinderboekenschrijvers te zijn die profiteren. Mirjam Oldenhave is erg succesvol met haar Mees Kees-serie, met onder andere bioscoopfilms. Deze boeken kunnen om die reden in geen enkele collectie ontbreken, de kinderen vragen er zelf om.

Uit de royalty-leenrecht vergelijking blijkt dat de leenrechtuitkering nagenoeg gelijk blijft, ook wanneer de royalty's met honderden procenten stijgen.

Uitkering	Leenrecht
2009	€ 14.265,86
2010	€ 12.919,57
2011	€ 13.469,64
2012	€ 13.606,32
2013	€ 14.333,45
2014	€ 14.217,23

Artikel 15 C

1. Als inbreuk op het auteursrecht op een werk van letterkunde, wetenschap of kunst wordt niet beschouwd het uitlenen als bedoeld in artikel 12, eerste lid, onder 3°, van het geheel of een gedeelte van een exemplaar van het werk of van een verveelvoudiging daarvan die door de rechthebbende of met zijn toestemming in het verkeer is gebracht, mits degene die de uitlening verricht of doet verrichten een billijke vergoeding betaalt. De eerste zin is niet van toepassing op een